

'48-as emlékfa Háromszéken

Réty községet a Sepsiszentgyörgy és Kovászna közötti 121. számú műút szeli ketté. A Fekete-ügy teraszára telepedett, fölötte északkeletre a Dobolyka-tető, északnyugatra a Kőbányatető áll strázsát. Nevét a természetvédelmi területnek nyilvánított Rétyi Nyír tette híressé. Írásunk témája nem teszi lehetővé, hogy a település művelődéstörténeti emlékeivel, Réty kiemelkedő történelmi személyiségeivel foglalkozzunk. Itt született többek között *Antos János* iskolaalapító (1819–1906), *Székely Dénes* (1829–1908) 1848-as mérnökszázados, *Székely Dávid* (1809–1906) 1848-as honvédszázados, *Bíró Sándor* (1816–1877) rétyi református lelkész, az 1848–49-es háromszéki önvédelmi harc legradikálisabb kezdeményezője, s adott a falu erdészeti szakírót is: *Imecs Béla* (1860–1909), a Magyar Erdész főszerkesztője is volt.

A Rétyi Nyír a felső-háromszéki mendence szélkapuja, a Dobolykatető és a Kőbányatető közötti szűkületben. A Fekete-ügy összehordta finom, rozsdabarna homokot a szélkapuban felerősödő légáramlat homokdűnékbe, buckákba rendezte, a dűnék között apró tavacs-kák száza szélén a sás a víztükröt borító tavirózsákat bújtatta, a kistájat tulajdonképpen a jégkorszaki növényreliktumok tették a szaktudomány számára vonzóvá – sokrétű szakirodalma van –, a közembert a táj névadója, a Rétyi Nyír megkapó szépsége nyugtázza le. Az országút menti nyíres (*Betula verrucosa*) lányosan fehér-világoszöld csoportosulását az út bal oldalán a milleniumi évre emlékeztető telepített erdei fenyőgalleria sötétzöld gallérja övezi, fokozza dekorativitását. A nyíresen túl a mézgás éger (*Alnus glutinosa*) tényeresése észlelhető, az egykori tavacs-kák helyére is benyomul. A Nyír összterülete tulajdonképpen 442 hektár, de ebből mindössze 25–30 hektárnyi a nyíres, a többi telepített akác (már a múlt században, a szárazabb homokdűnéken) és erdei fenyő.

A Nyír újabb kori történetét az ember hasznosító természeti beavatkozása fordította rossz irányba. Egy kétszáz hektárnyi homokos terület mezőgazdasági termelésre fogása végett a szocializmus dicső esztendeiben lecsapolták, hatalmas költséggel mély árkokat kotortak, s ezzel tulajdonképpen nemcsak lecsapolták a Nyír apró tavacs-káit s mélyebbre állították a talaj vízszintjét, hanem létesítettek

Csösz Ferenc rétyi polgármester és a Maksai família az egykori óriás tölgy törzse előtt

egy természetes homoksvivatagot, amelyen a burgonyabokrokot újra betakarja a szél. *Orbán Balázs*, kedves túlzással, még Háromszék Szaharájának nevezte a Nyírt. Az akkori „Szahara-alkotók” nem nagyon olvashatták a közveszélyesnek kikiáltott monumentális alkotást, a gazdasági mohóság, a „múltat végképp elsöpömi” jegyében engedték át újra a szeleket a tájra. A Nyírbe – Háromszék leghuzatosabb kistájára – fácánokat is telepítettek, hogy a „Kárpátok gényusa” ezekre a nemes madarakra lövöldözhesen. Téli hidegek, a Nemere hófúvásos dűnei elől a madarak a légvonalban közeli Forró-tanyára, a megye legmelegebb és a napsütésnek leginkább kitett tájára menekültek, s majd innen tűntek el, a sarkirakatenyészde mellől, ahol viszont a rókák szenvedtek az elviselhetetlen hőségtől. A gényusz tudott a fácánok létéről, s az erre illetékeseknek bizony sokat kellett törniük a fejüket, amíg kisütötték, hogy a román alföld erdeiből befogják a madarakat, ketrecekben átszállítják Rétyre, s ha majd jön a „nép legszeretettebb fia”, reptetik a fácánokat, hadd gyönyörködjenk erdeinek gazdagságában.

A komollói „Nyírben” őshonos összefüggő erdőt képezett még a múlt században is a kocsányos tölgy (*Quercus robur*), a helyi megnevezés szerint a Lovaskert csereerdeje. Azt, hogy azelőtt nagyobb volt a tölgy térfoglalása, bizonyítja a Fekete-ügy (tulajdonképpen Fekete-víz, a víz jelentésű *ügy* szavunk nyelvünkől rég eltűnt), szóval a Fekete-víz, mely áradásos mederváltoztatásai alkalmával a ho-

mokos talajból hatalmas tölgyek törzsét mossa ki, amelyeket a helybeliek özönfának neveznek. E sorok írója is tanúja volt, amikor az 1970-es nagy árvíz özönfákat dobott a partra, s ezek, a szabad levegővel érintkezve megfeketedtek, s egy-két év alatt szétestek, törmelékké váltak.

A rétyi sapka makk

Rétyen néhai *Maksai János*, akinek a nevét 1853. november 21-én írták be a családi imakönyvbe, süvölvény legény korában – amint a családi hagyomány ezt az utókorra átörököltette, s a település köztudatába beépült – a komollói csererdőből (ma Komollói Nyír) hozott egy sapka makkot, s azt elültette a Maksai portán. A kocsányos tölgy szépen kikelt, ebből egy szálat kiválasztottak, s elültették az öreg ház elejébe a negyvennyolcas szabadságharc emlékére. A ma 288. házásszámmal jelzett portán így maradt meg 1994 májusáig, pontosabban Orbán napjáig egy kétszeresen is tanúfa: biológiai reliktum és 48-as emléktölgy. Az év májusának végén hatalmas orkán söpört végig a falun – a Nemere szelét felgyorsítja a rétyi szélkapu –, és az óriástölgyet, amelyet azelőtt néhai *dr. Kovács Sándor* biológus-muzeológus kezdeményezésére a Román Tudományos Akadémia védetté nyilvánított, ki döntötte és ráborította a szomszéd porta családi házára, amelyet az agyonnyomott. Megejtően szép emberi gesztus, a fa tiszteletének bizonyítéka, hogy sem a károsultak, sem a község lakói nem nehezelték a „gyilkos” fára, hanem történelmi és biológiai érdemeinek tudóiként a községi

tanács segítségével, kalákás munkával újjáépítették a házat, s az óriástölgy hét méter magas, csak három ember ölelésével átfogható törzsét kivontatták az udvarról a kerítés elé.

E sorok írója már az első pillanattól kezdeményezte, amivel mindenki egyetértett, hogy a fa törzsét meg kell menteni. Amíg a mentéshez szükséges anyagi alapok egy részét elő lehetett teremteni, addig a halott fa törzse a kapu előtti árokban hevert. Végül 1998-ban a háromszéki Mikos Kelemen Közművelődési Egyesületnek adományokból származó pénzből sikerült a fa törzsét megvásárolnia. Már a vásárlás előtt két időszakra helyeződött a fa sorsa. Bár kérgét, a hozzáférhető felületeken, lehántották (lehántottuk), a fa szíjácsa korhadásnak indult. Érdekes és szerencsés, hogy az óriásfa gesztje teljesen ép volt. A másik sáv: anyagi alapokat kellett teremteni ahhoz, hogy az emlékfá, amely önmagában is a természet gyönyörű térplasztikai alkotása, biológiai reliktum, köztérre kerülhessen.

Közben a fára jó- és rosszindulatú személyek is szemet vetettek. Akadt román erdész Bodzamezőről, aki szép summát ígért, hogy a törzset megvásárolja és bodzafordulói portáján, úgy, ahogy van, felállíthassa. Jelentkezett egy medgyesi szász férfi is, aki hatalmas lapokra vágatta volna az óriástölgyet, meghagyva annak eredeti sziluettjét, és a nyári kertjébe építette volna be a sörivők csodálkozására. Megállt a Maksai porta előtt magyarországi férfi is, aki szívesen áttelepítette volna a határon a fát, konzerválására is vállalkozott, érzékelvén a fa ereklyéértékét, de szándékáról le kellett mondania, mert nem kapott volna kivitelezési engedélyt rá.

Közben a rétyi srácok öreg játszópajtásává vált a hatalmas törzs, csoportosan lovagolták, nógatták, hogy mozduljon, keljen életre.

Akinek holt hírt keltik...

Rémregénybe kívánczolt az az epizód, amikor egy tűzoltóosztály jelentkezett a Maksai családnál.

Maksai Albert: Béjött hozzám egy katonatiszt. Én hátul voltam az istállóban. Kérdezi, tudom-e, miért jött? Mondom: én nem. Azt mondja: S. L. úr meghalt (ez én vagyok), a parajdi sóbányában infarktust kapott. Mondom, hogy ne hülyítsen engem, hát én most olvastam a cikkét az újságban. Bizony, meghalt, azt mondja. Előszedtem az aktákat. Ő azt mondta, hogy ebből kiderül, hogy S. L. (mármint én) tartozik kétszáz ezer lejgel a fába. Itt van a pénz, a kétszáz ezer lej.

Maksai Albertné: Azt mondta, hogy leltároztak nála (tehát nálam), s a fiókjából került elő a szerződés. Mondtam az uramnak: nehogy elvedd a kétszáz ezer lejt! Kérdezem, hogy hova akarja vinni a fát? Azt mondja: Kovásznára.

Maksai Albert: Aztán ezzel elment.

Maksai Albertné: Én futottam fel Kelemenhez (az iskolaigazgató, S. L.), a polgármesterhez, s kértem, hogy telefonálnak ide-oda, hogy ki ez az illető, s mit akar? Bementem a tanácshoz, a polgármester felhívta a szentgyörgyi katonai parancsnokságot. Hívtuk magat is, de csak a felesége volt otthon, s mondta, hogy még él, hál' istennek. Tűzoltókosíval voltam, egy pirossal, ilyen terepjáróval. Kinéztem a kerítésen utánuk, de a számát nem tudtam leolvasni.

Maksai Albert: Piros ARO volt, s írva rajta, hogy POMPIERI (Tűzoltóság). Románul beszélt. Egyenruhában volt. Nem tudom, hogy ki állhatott a háta mögött, hogy ilyesmit merészelt.

Maksai Albertné: Lehet, hogy pénzt akart csinálni belőle...

A történet nem szorul kommentálásra.

Egyik közmondás szerint, akinek holt hírt keltik, sokáig él.

Ha ez rám nem is vonatkozik, az óriástölgy esetében bizonyos: térplasztikai reinkarnációja után ott áll, ott él Réty büszkesége, történelmi emlékjele, s majd ha támogatókra lelünk, a többnyelvű fém-táblácskák is mellékerülnek: QUERCUS ROBUR – KOCSÁNYOS TÖLGY. ÜLTETTE NÉHA MAKSAI JÁNOS AZ 1848-AS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC EMLÉKÉRE. ÁLLÍTTATTA A MIKES KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET A MILLENNIUM ESZTENDEJÉBEN.

A rétyi makkfa utóélete

Végül is az, hogy *él* a rétyi *holt* fa, sokaknak köszönhető. Elsősorban a Magyar Kultúra Alapítvány rész támogatásának. Bár, hogy a fatörzsnek több évig el kellett fekvődnie a *Maksai Albert* portája előtt, a támogatások megszerzésének indokolt vagy indokolatlan túlbonyolítása is az oka. Az MKA ugyanis, rész támogatásról lévén szó, azt várta, hogy az összeg tetemesebb részből helyezzük el a térplasztikai alkotást, s azután folyósítják az összeget. Erre az összegre viszont éppen azért lett volna előre szükség, hogy a helyi támogatók által biztosítható munkák, anyagok értékét (kalákás munka, anyagszállítás, erőgépek kölcsönzése, a beton alap kiöntése, területrendezés stb.) kiegészítsük a pénz nélkül be nem szerezhető anyagok biztosításával és munkálatok elvégzésével. (A törzsi kezelése például azért maradt el ez

idáig, mert a konzerváló anyagok beszerzése enélkül lehetetlen.) A fél évtizedig árokban fekvő fatörzs károsodott, felállítása előtt a korhadt részek lefaragásával karcsúsítani kellett.

A lényeg az, hogy a sepsiszentgyörgyi *Kelemen János* és *Verestőy János* építő cége előre hitelezte a térplasztikai alkotás felállításának költségeit, és el is végezte a fontosabb munkálatokat, más sepsiszentgyörgyi vállalkozók – a Mixer – a betont biztosították. A hétméter magas, soktonnás fatörzsnek hatalmas, a föld alá rejtett beton alapot kellett készíteni. Közben folyószámlánkra került a magyarországi rész támogatás is.

2000 június közepén, mielőtt a rétyi nemzetközi fűvós találkozóra megérkeztek volna Erdély és a Kárpát-medence zenekari, amelyek kilencedik találkozásuk alkalmával épp a magyarság államiségének 1000. éves évfordulója tiszteletére se-reglettek össze, és műsorukat is az emlékünnepekre igazították, megcsodálhatták Réty központjában a csodálatos szimbólumfát, a rengeteg emlékredezővel közlő sajtó metaforikus vonzatú történelmi és biológiai relikviát.

Azt hittük, a Lovaskert tölgyerdeje emlékének megőrzéséért mi tettük a legtöbbet. Kellemesen csalódnunk kellett.

Mikor a fa egykori (és szimbolikusan örökös) gazdájának, *Maksai Albertnek* örömmel meséltem: a Rétyi Nyír különböző pontjain, annak köszönhetően, hogy a hetvenes évek elején sikerült kivívunk, hogy a legeltestet betiltsák és a Nyírt az erdészettel bekerítettük – akkor e sorok írója a háromszéki művelődési élet hivatali mindenese volt –, s rácsodálkoztam, hogy nemcsak a nyír természetes és tömeges felújulásának lehetünk tanúi, hanem fiatal, egészséges tölgyfacsoportok is életmagra kaptak, s vajon a néhai *Maksai János* sapka makkját hordták-e vissza a rezervátumba a madarak, beszélgetőtársam felnevetett: az a „maddár” *Bíró Jenő* szacsvai erdész volt, aki kért tőlünk két zsák makkot, kivitte a Nyírbe, és itt-ott elültette. Meghalt szegény feje, az Isten nyugtassa.

Hát igen. A mi ügyködésünk egy tanúfa megmentéséért eltörpül egyetlen szakmájához és hivatásához hű, a történelmi értékeinket megbecsülő emberéhez viszonyítva, aki élő cserefakkal emlékeztet az egykori tölgyesekre, s aki, ha akad példáját követő emberfia, nemcsak századokra menti át az itteni kocsányos tölgyeket, hanem, divatos szóval, egy génybancot is teremtett, csak legyenek olyan madarak, mint ő, akik innen a makkot továbbhordják és teremtésre fogják.